

ZMĚNY KRAJINY V POZDNÍM STŘEDOVĚKU A RANÉM NOVOVĚKU V JIŽNÍM OKOLÍ ČÁSLAVI

Rybniční hospodářství ve Zbýšově a Šebestěnicích

Martin Dohnal

1. ÚVOD

Zkoumání významného fenoménu historie českých zemí – rybníkářství – má v naší historiografii dlouhou a význačnou tradici; z nejvýznamnějších děl zmiňme na tomto místě alespoň práce J. Šusty, J. Novotného, A. Míky, J. Hurta a J. Andresky (viz závěrečný přehled literatury).

Oproti poměrně obsáhlým pracím zaměřeným na shrnutí a analýzu svědectví písemných pramenů se teprve v posledních desetiletích objevují studie a výzkumy orientované na poznání dopadu rybníkářství na utváření české krajiny a speciálně na identifikaci, bližší postižení a zachycení terénních reliktních děl pomocí archeologického povrchového průzkumu (např. *Fröhlich 2007*; *Šmelhaus 1964*, obr. na str. 124 a 210; *Berka 1985*, obr. na str. 35).

Nezbytnost takto orientovaného výzkumu je o to větší, že dopad rybníkářství na formování české, moravské a slezské kulturní krajiny byl v některých případech (v závislosti na hospodářských, demografických, sociálních a zejména přírodních charakteristikách dané oblasti) velmi výrazný. Počátek rozsáhlého vlivu českého rybníkářství na krajinu českých zemích může být spatřován zejména od období 2. poloviny 15. století (*Míka 1953*, 129–137; *Míka 1955*, 12n). Analýzy vývoje v regionech – na jednotlivých domínách – poukazují také na stejný závěr – k ustanovení rybníčních soustav došlo ve 2. polovině 15. století a maximálně na počátku 16. století (*Berka 1985*, 15–26; *Zeman 1957*, 11–12). S obdobím přelomu 15. a 16. století jako s hlavní periodou budování rybníků v českých zemích počítají také další regionální sondy (*Dykyjová 2000*, 34; *Kolka 2003*, 59–60, 67; *Nenadál 2003*, 21; *Zahradník 2002*, 151–152). Pouze na Třeboňsku spadá vzhledem k místním specifickým podmínkám další budování rybníků i do pokročilého 16. století (*Šusta 1936*, 3–6).

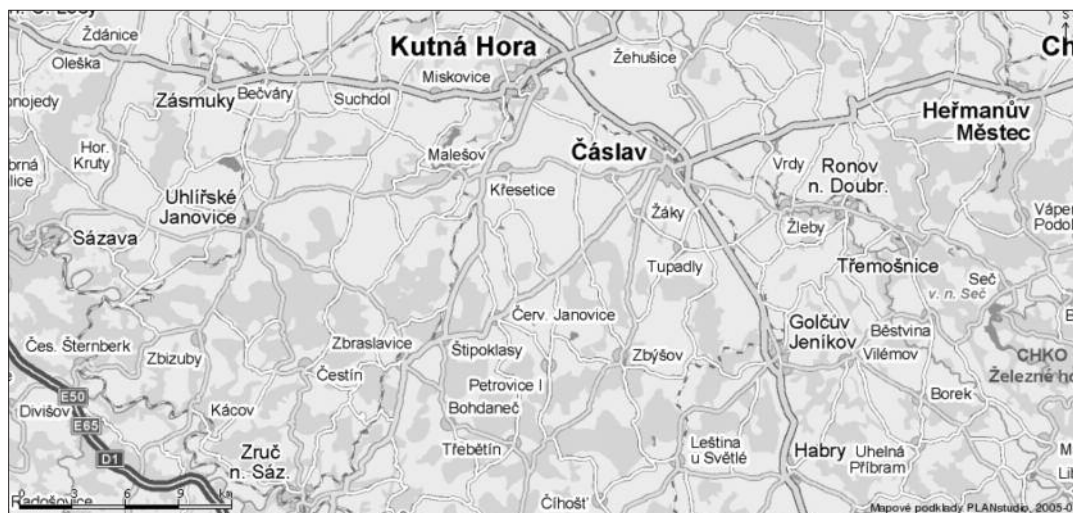
V některých případech byl vliv této lidské činnosti tak markantní, že vedl až k celkové přeměně charakteru přírodní oblasti. Je fascinující, že právě dopad lidské činnosti vedl v případě Třeboňska až k návrhům na zápis oblasti mezi biosférické rezervace UNESCO (*Kučová 1995*).

Význam rybníkářství a rybníků však dalece přesahuje úzké obzory hospodářských a sociálních dějin. Motivy českých rybníků mají nezastupitelné místo v domácí umělecké tvorbě 19. a 20. století, zmiňme alespoň krajinářské malby A. Chittusiho a básnická díla A. Sovy.

Vytváření a udržování rybníků skýtalo kromě vlastního užitku z pěstování ryb také další přínosy – odpařující se voda pozitivně působí na podnebí a růst rostlin. Rybníky dále zadržovaly přívalové vody (*Kálová 1986*, 101; *Šusta 1931*, 35, 40–42; *Mokrý 1935*, 8–10). Tato jejich vlastnost je mimochodem částečně reflektována v současném hledání řešení zmírnění negativních dopadů výkyvů počasí – budování suchých poldrů. Rybníky ovšem plnily mimo jiné funkci zásobáren vody pro případ sucha nebo požáru, jejich voda poháněla mlýny, hamry, stoupy a pily (tamtéž).

Problematika rybníků je však sledována také v zahraniční literatuře, byť fenomén především českého rybníkářství je něčím, co je v rámci evropských forem vytváření kulturní krajiny zcela výjimečné (*Aston 1988*; *Royal Commission on Historical Monuments 1975*).

Předkládaná studie je zaměřena na poznání pozůstatků rybníčního hospodářství v jižním okolí Čáslavi, konkrétně na dvou vybraných katastrálních územích – Zbýšov a Šebestěnice. Vyhodnocení povrchového průzkumu pozůstatků rybníčního hospodářství ve vybraném území má primárně za cíl upozor-

Obr. 1. Umístění sledované oblasti (zdroj: www.mapy.cz)

nit odbornou veřejnost na dosud téměř nevyužitě možnosti archeologického povrchového průzkumu ve vztahu k dosud velmi málo poznanému rozsahu, ve kterém jsou v české, moravské a slezské krajině fyzické pozůstatky rybníčních děl dochovány. I ve sledované oblasti – okraji Českomoravské vrchoviny – tedy území ne příliš výhodném pro využití pro potřeby rybníčního hospodářství – se nejen v lesních a lučních úsecích, ale dokonce i v hustě zastavěných intravilánech sídel setkáváme s četnými a velmi dobře dochovanými relikty historických rybníčních nádrží. Pozůstatky vodních děl jsou registrovány také v rámci dalších terénních výzkumů v širší oblasti Kutnohorska (Moravec 1999, 30).¹

Právě poznání tohoto aspektu hospodářského vývoje obdobných oblastí leželo dosud ve stínu dosavadního historiografického výzkumu zacíleného především na klasické rybníční oblasti (zvláště jižní Čechy, ale i Pardubicko).

2. HISTORIE RYBNÍČNÍHO HOSPODÁŘSTVÍ V OKOLÍ ČÁSLAVI

Základním kompendiem zaměřeným na dějiny rybníčního hospodářství v oblasti je studie Milana Skřivánka (2002). Dílo je především deskripcí jednotlivých rybníčních soustav identifikovaných v okolí města Čáslav. Popis chovu ryb, ekonomických a technologických aspektů ale nebyl primárním cílem publikace (Skřivánek 2002, 4). Vodní díla, která byla rozpoznána povrchovým průzkumem, jsou M. Skřivánkem zařazena do rybníční soustavy Klejnárka, resp. Jánského potoka (o. c., 11). Tato rybníční soustava je na rozdíl od dalších celků rozprostírajících se v oblasti tvořena řadou malých bočních soustav nebo dokonce i jednotlivými rybníky. Potok vytvářející zde osu soustavy neprotéká přímo jednotlivými rybníky a jedná se tedy de facto o nepravou rybníční soustavu. Příčinu je nezbytné dle autora studie hledat v přirozené povaze Jánského potoka a Klejnárky, které jsou daleko silnějšími toky než jiné potoky tvořící osy ostatních rybníčních soustav v oblasti. Také charakter krajiny neumožňuje na mnohých místech přímo budování vodních nádrží na uvedených tocích (o. c., 11).

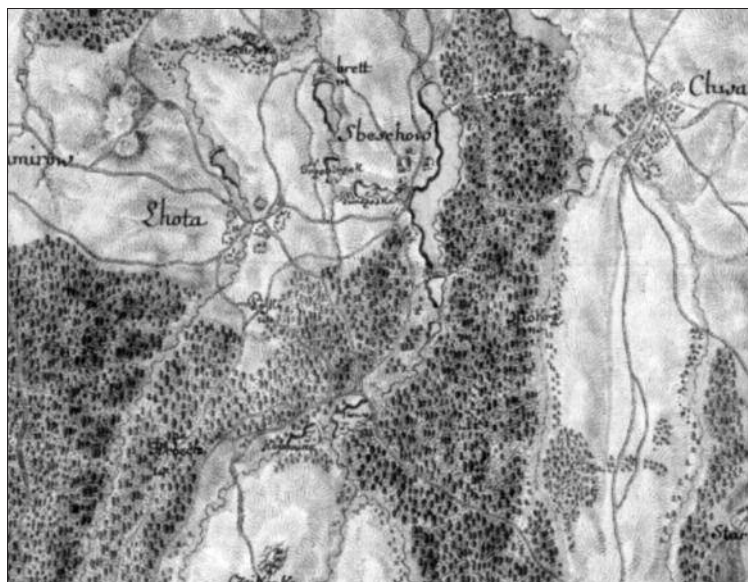
Autor dále zdůrazňuje absenci písemných pramenů svědčících o vzniku většiny nádrží, převážná část rybníků v oblasti však patrně vznikla v 16. století. Studie dále obsahuje klasifikaci účelu vodních nádrží. Jako jeden z důvodů jejich budování je v případě vodních nádrží v Šebestěnicích uvedena souvislost s potřebami dolů a hutí (o. c., 13). K této otázce se vrátím dále v textu tohoto článku.

Na popis soustavy rybníků ve Zbýšově a jeho okolí je zaměřena část publikace A. Ryšána (1953, 3–4). Autor zdůrazňuje absenci relevantních historických pramenů ohledně doby vzniku uvedených vodních zařízení, poukazuje však na stáří dochovaných dubů na hrázi hlavního zbýšovského rybníka a odhaduje je-

¹ Za cenné informace při rešerši nepublikovaných pramenů a za upozornění na regionální literaturu na tomto místě srdečně děkuji paní PhDr. D. Novákové z Městského muzea a knihovny Čáslav.

Obr. 2. Výřez ze sekce 164 I. vojenského (josefského) mapování – Čechy. Záběr na rybníky u Šebestěnic (zdroj: oldmpas.geolab.cz)

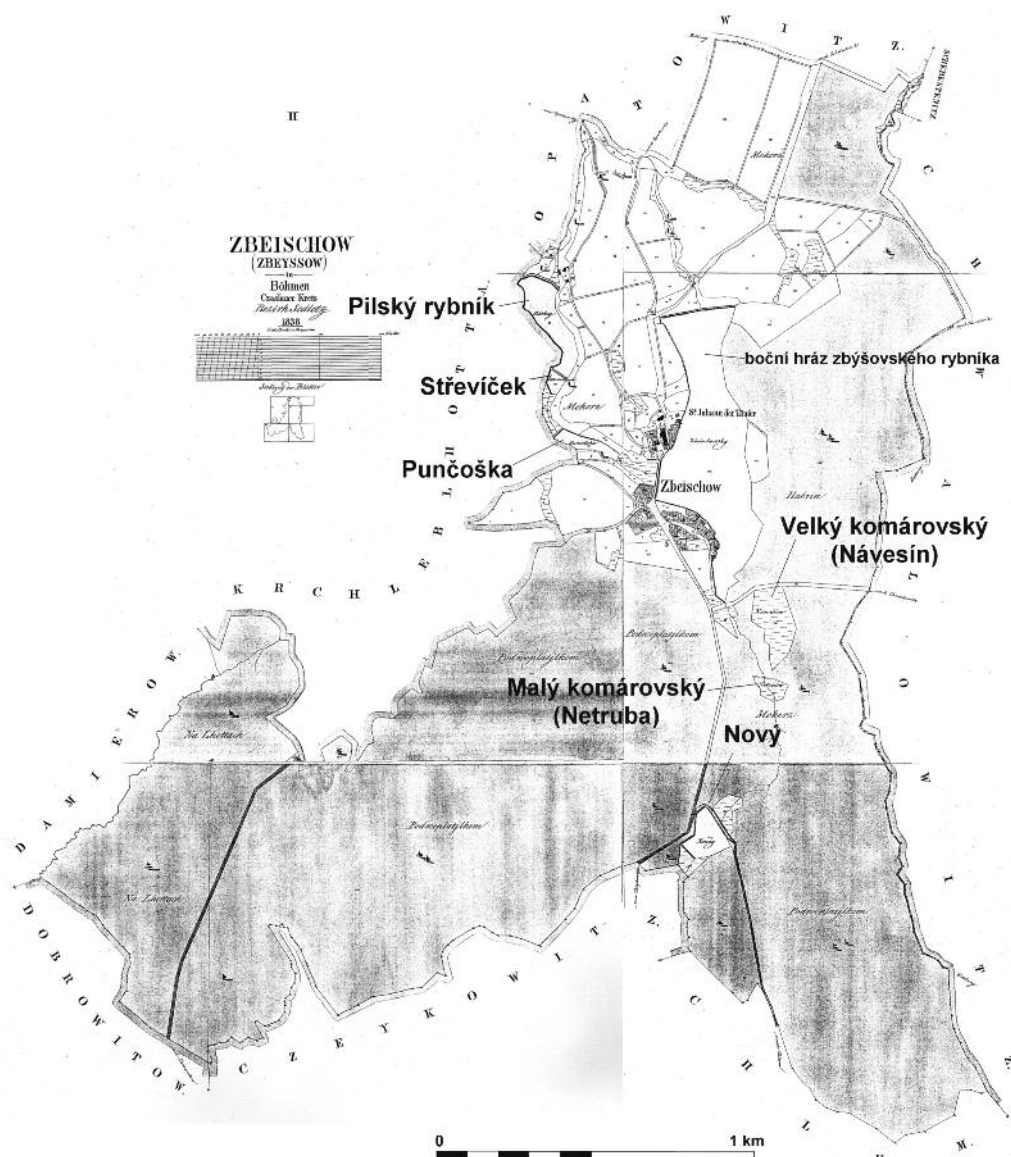
Obr. 3. Výřez ze sekce 164 I. vojenského (josefského) mapování – Čechy. Záběr na rybníky u Zbýšova (zdroj: oldmpas.geolab.cz)

jich věk, a tím i věk celé soustavy na cca 400 let (tedy – s ohledem na dobu sepsání publikace – na vysázení těchto stromů v období kolem roku 1550). Autor tedy předpokládá jejich zasazení v hrázi v období 2. poloviny 16. století, kdy chlumské zboží, ke kterému Zbýšov patřil, drželi Slavatové z Chlumu.

Významný příspěvek k historii rybníčního hospodářství na Čáslavsku zejména ve vztahu ke geografickým souvislostem představuje diplomová práce J. Frajera (Frajer 2008).

3. PŘÍRODNÍ PROSTŘEDÍ OBLASTI

Sledovaná oblast se nachází na okraji Českomoravské vrchoviny (čemuž odpovídá také méně příznivé klima), a to v nadmořské výšce cca 396 m n. m. (Zbýšov) a 385 m n. m. (Šebestěnice). Obce se nacházejí v oblasti s převážně hlinitopísčitymi a písčitolhinitými druhy půd, mezi převažující typy půd patří podzolované půdy (illimerizované a pravé). Geomorfologicky oblast spadá mezi pahorkatiny v oblastech erozně a tektonicky rozčleněného paleogenního povrchu. Klimaticky lze region zařadit mezi mírně teplé oblasti (Mezera 1979, mapové přílohy 2–4, 6).

Obr. 4. Císařský otisk mapy Stalního katastru obce Zbýšov s vyznačením jednotlivých rybníků (ÚAZK, fond Císařské otisky, sign. 9203, 1838)

4. HISTORIE MAJETKOVÉ DRŽBY OBCÍ VE STŘEDOVĚKU A NOVOVĚKU

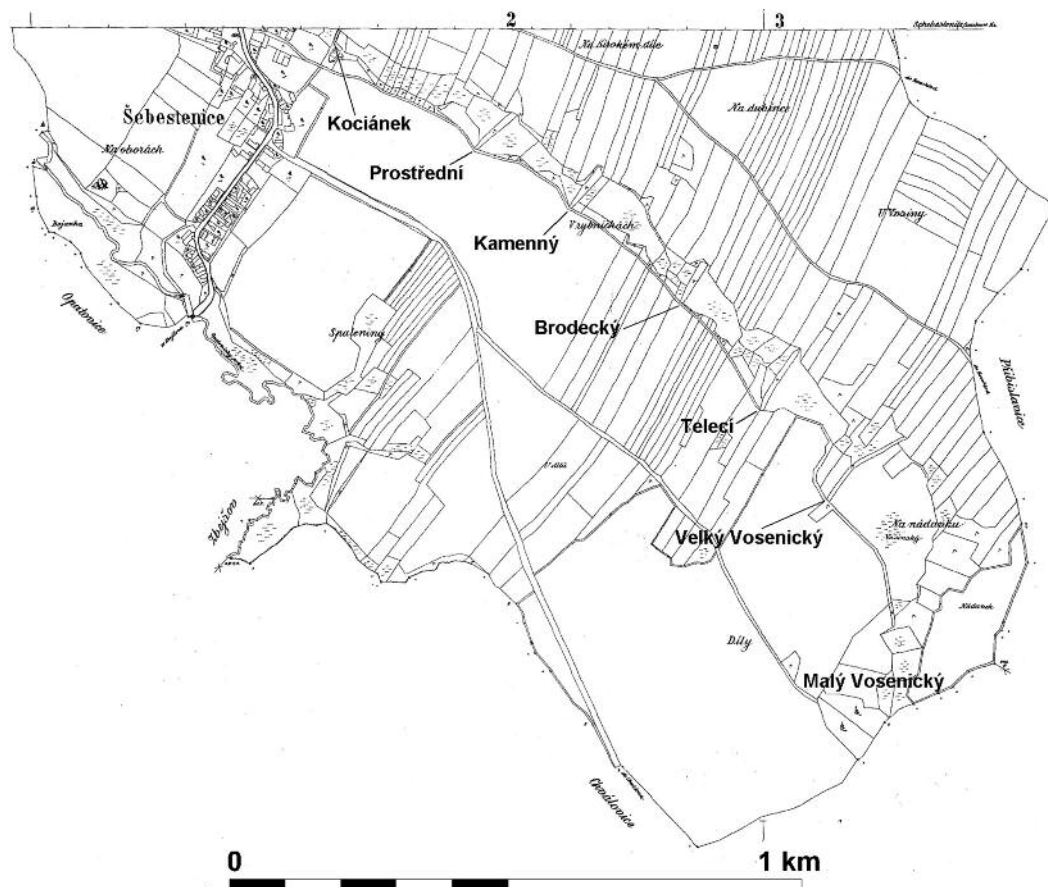
4.1. Zbýšov

Zbýšov tvoří v jinak lesnaté a ze zemědělského hlediska ne příliš příznivé oblasti ostrůvek osídlení, jehož počátky sahají až do raného středověku.² O této skutečnosti se dozvídáme ze zprávy, podle které olo-moucký biskup Jindřich Zdík, který byl ve funkci od r. 1126 do 1150, daroval část vsi statku zbyšovskému, který již tehdy náležel sázavskému klášteru. Zbýšov byl tehdy označován jako probošství.³ Majetek, který klášter vlastnil, tedy i Zbýšov, pocházel původně z knížecích pozemků. V období zrušení sázavského kláš-tera za husitských válek majetek připadl zpět královské koruně a klášterní statky byly dávány českými králi

² Při popisu majetkové držby vycházím primárně z výsledků studia A. Ryšána – viz Ryšán, A. – Vergner, I.: Obec Zbýšov. Z histo-rie obce (<http://zbysovcechach.cz/historie.htm>) a z prací A. Sedláčka (1936).

³ Pokud není uvedeno jinak, vycházím v dalších odstavcích z nepublikované práce A. Ryšána o historii obce Zbýšov (<http://zby-sovcechach.cz/historie.htm>).

Obr. 6. Katastrální mapa obce Šebestěnice z roku 1901 s vyznačením sledovaných rybníků (fond Otisky katastrálních map – 1865–1958 – signatura B2/a/13, č. mapy 7706)

4.2. Šebestěnice

V případě Šebestěnic dosud chybí souhrnné zpracování majetkových poměrů.⁵ První zmínka o obci pochází z roku 1303, kdy se připomíná Kondráš ze Šebestěnic. Obec se nacházela minimálně do roku 1415 v rukou nižší šlechty. Později přechází do držení rodu pánů z Chlumu a roku 1417 připadá v rámci dělení majetku Janovi z Chlumu. V následujících letech ves střídá majitele, z nichž zmiňme Albrechta ze Šebestěnic, jeho syna Prokopa, Heřmana Vnůčka z Drhovic (od r. 1427), Jana Prudkého ze Lhoty (roku 1450), Janovské ze Soutic a r. 1595 Adama Studeneckého z Pašíněvsi (*Ottův slovník 1906*, 294, 572), který ves připojil ke krchlebské tvrzi.

Roku 1605 obec získává Pavel z Dohnání, který ji tento rok prodává Jiříkovi Přibyslavskému z Modlíkova. Dalším majitelem se o pár let později stává mistr Pavel Eřín Černovický, literát časlavský, který po bitvě na Bílé hoře emigroval ze země.

V roce 1622 koupila Šebestěnice paní Maří Magdaléna Trčková z Lípy a ves po 12 let patřila Rudolfovi a Magdaleně z rodu Trčků. Tento majetek byl vzhledem k blízkým vztahům rodu k Albrechtovi z Valdštejna Janu Adamu Trčkovi (synovi předešle jmenovaných) roku 1634 konfiskován a roku 1636 svěřen komorníkovi Matoušovi, svobodnému pánovi z Vernier. Jeho syn Leopold je prodal r. 1668 Ferdinandovi Rebenhauptovi ze Saské. Šebestěnice koupil roku 1710 baron František Pavel Harant z Polžic. Další osudy obce jsou totožné s výše popsaným majetkovým vývojem Zbýšova.

⁵ Při popisu majetkové držby vycházím primárně z informací uvedených v Pamětní knize obce Šebestěnice (uložena na Obecním úřadě v Šebestěnicích), ve které jsou shromážděny údaje starší vlastivědné literatury.

5. DESKRIPTIVE TERÉNNÍCH RELIKTŮ IDENTIFIKOVANÝCH POVRCHOVÝM PRŮZKUMEM A NA ZÁKLADĚ MAPOVÝCH PODKLADŮ

Počátek výzkumu orientovaného na poznání místní rybníční sítě byl v dané oblasti spjat s rekognoskací objektů, které nelze spojovat s přírodními útvary a které zcela jistě souvisely s antropogenní činností a které byly situovány v mnohdy bezprostřední blízkosti vodních toků. Jejich popis je předmětem následujících odstavců členěných dle jednotlivých katastrálních území.

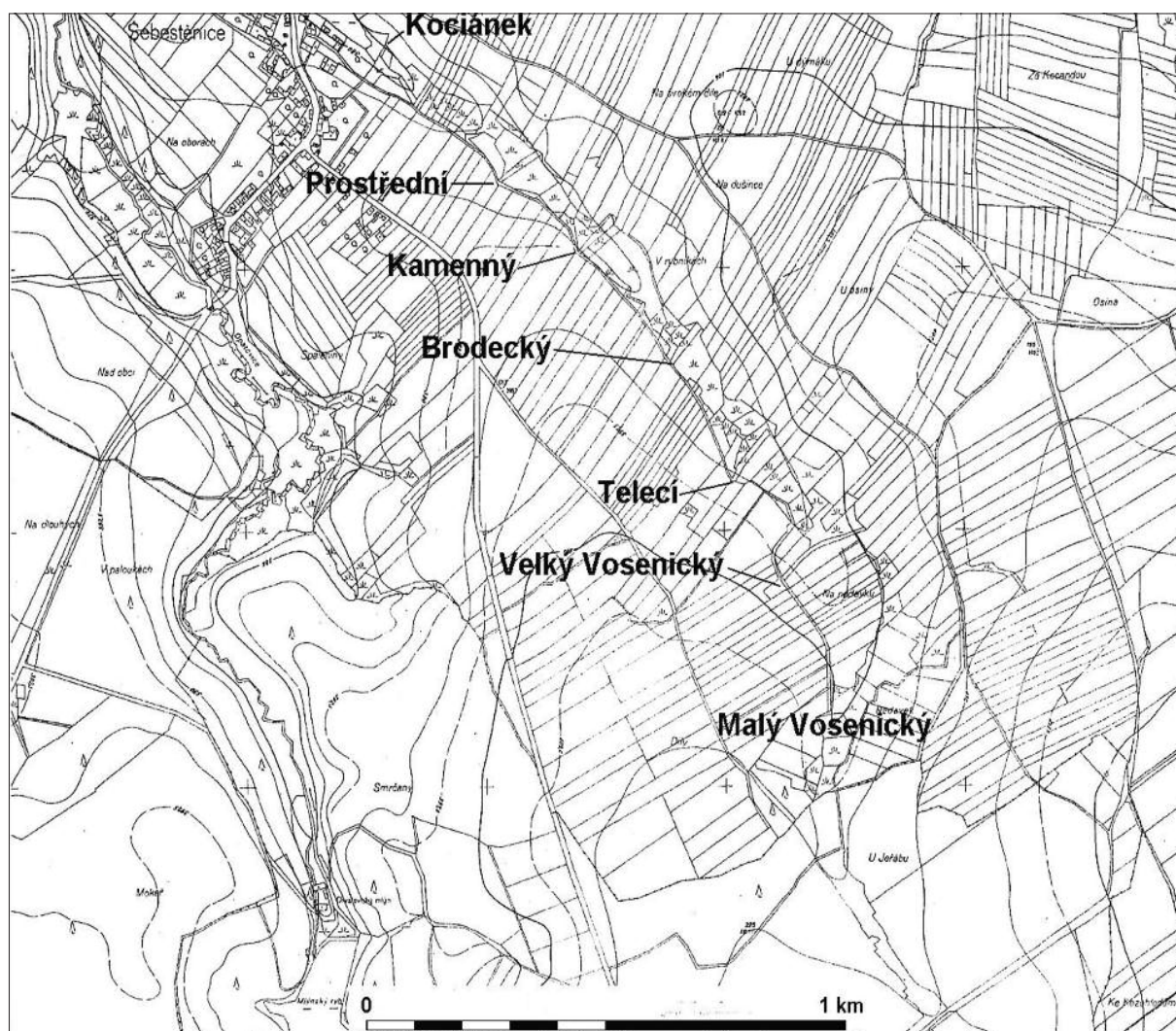
5.1. Katastrální území Zbýšov

Na tomto území se při průtoku potoka Klejnárky (stále však ještě na katastru Zbýšova) nachází několik obdobných reliktních jednoznačného antropogenního původu.

Objekt 1

Na prvním z těchto objektů je situováno vedení současné silnice č. 1305 přes údolí potoka Klejnárky (*obr. 8: Nový*). Tento reliktní směřuje zhruba od jihovýchodu k severozápadu, má výšku cca 5 m v bodu průtoku vodního toku objektem (šířku nebylo možné změřit) a délku zhruba 140 m.

V jeho jižní blízkosti se nachází liniová deprese, která slouží k odvedení části průtoku potoka Klejnárky. V těsné východní blízkosti současné silnice č. 1305 je dodnes zachován starší, historický kamenný most umožňující překonání této překážky (*obr. 17*).

Obr. 7. Státní mapa obce Šebestěnice v měřítku 1:5 000 s vyznačením sledovaných rybníků (1954).
List Ledeč nad Sázavou

Objekt 2

Dále byl identifikován terénní val o výšce v místě průtoku vodního toku objektem 4 m, šířce 8,5–9 m v tomto místě a délce cca 140 m se zhruba východozápadní orientací (*obr. 14; 8: Malý komárovský – Netruba*). Objekt je zhruba ve své polovině přerušen. Potok Klejnárka objekt obtéká na jeho západním konci.

Objekt 3

Nejrozsáhlejším reliktem lidské činnosti v této zalesněné části katastru Zbýšova je však již v samotném úvodu zmíněná elevace jednoznačně antropogenního původu (*obr. 12; 8: Velký komárovský – Návesín*). Objekt dosahuje oproti okolnímu terénu výše 6 m (v bodě průtoku vodního toku objektem – šířka objektu je v tomto bodě až 13 m). Objekt vykazuje zhruba severojižní orientaci s pravidelným zakřivením směrem na východ (při pohledu k severu). Objekt je rovněž přerušen zhruba ve své třetině (při pohledu od jihu) průtokem potoka Klejnárky a recentně je poškozen silnicí č. 33834. Délka objektu je zhruba 120 m (*obr. 13*).

Na jeho jižním konci navazuje na objekt rýha – deprese, která je ještě v současné době zřetelně zamokřená, tedy s vysokou hladinou spodní vody a touto rýhou je odváděna přebytečná voda do potoka Klejnárky.

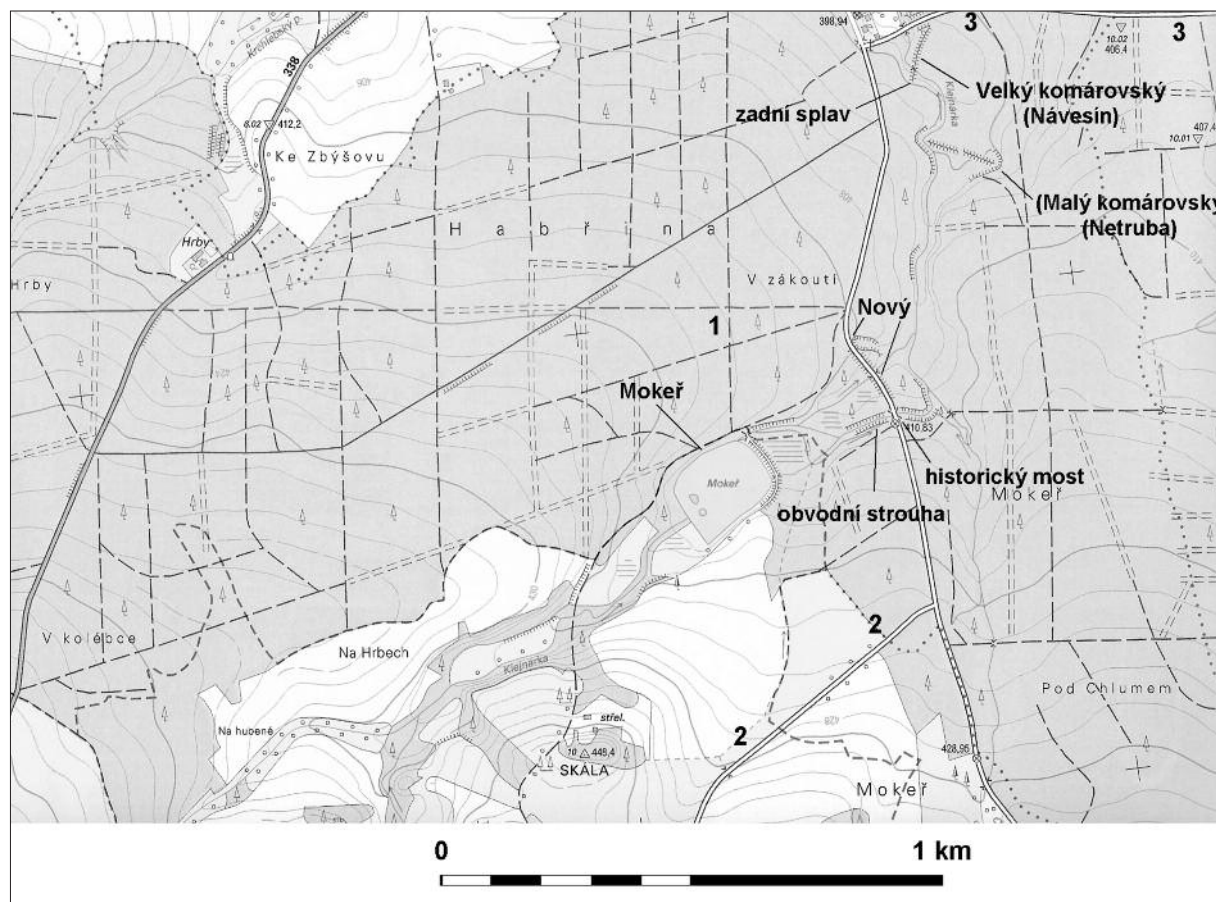
Pozůstatky antropogenní činnosti lze nalézt i na dolním toku potoka Klejnárky v katastru Zbýšova, respektive v samotném intravilánu obce.

Objekt 4

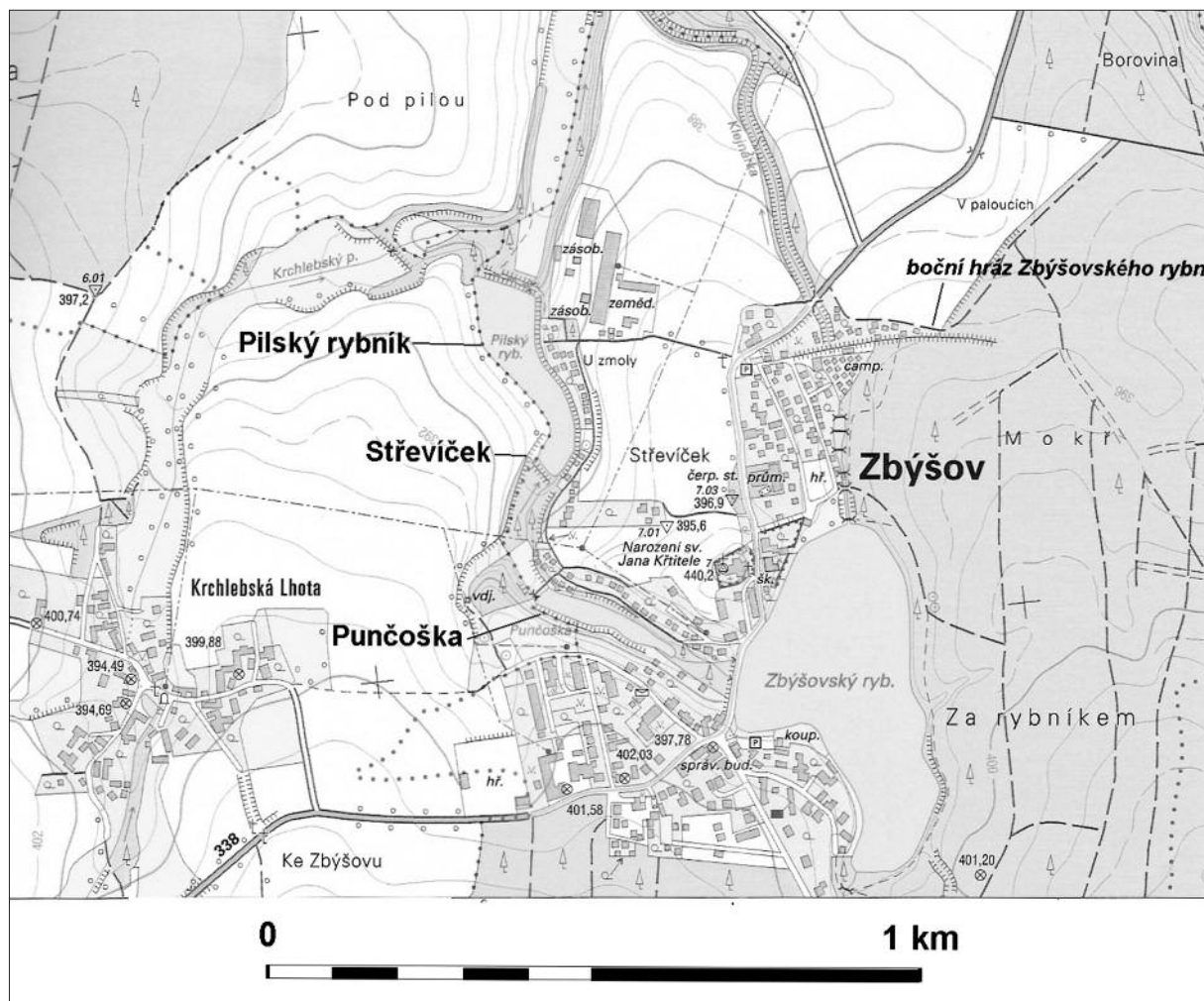
Jedná se především o terénní val o délce zhruba 310 m se zhruba východozápadní orientací a s mírným zakřivením k jihu (*obr. 9: boční hráz Zbýšovského rybníka*).

Objekt 5

Dále se jedná o krátkou terénní vlnu o délce zhruba 45 m a s orientací severozápad–jihovýchod (*obr. 9: Střevíček*).

Obr. 8. Výřez ze základní mapy, list 13-43-11 (stav k roku 2003), zobrazující pozůstatky rybníků v jižním katastru obce Zbýšov (soubor 13-43-11 2003). 1 – přibližné umístění zaniklé osady Komárov dle K. Cibulky; 2 – současná silnice z Čejkovic do Zbýšova – patrně v trase historické komunikace Čejkovice–Klucké Chvalovice; 3 – současná silnice č. 33834 ze Zbýšova do Kluckých Chvalovic

Obr. 9. Výřez ze základní mapy, list 13-43-06 (stav k roku 2003), zobrazující pozůstatky rybníků v centrální části katastru obce Zbýšov

5.2. Katastrální území Šebestěnice

Obdobné pozůstatky lidské činnosti byly identifikovány také na katastru obce Šebestěnice. Tyto objekty byly situované v luční nivě při Šebestěnickém potoku a jejich popis počneme na horním toku potoka (v katastru obce Šebestěnic).

Objekt 1

V prvním případě se jedná o výrazný terénní val o výšce až cca 8 m se strmými svahy, o délce 85 m a s orientací zhruba západojihozápad–východoseverovýchod (obr. 10: *Velký Vosenický*; obr. 11). V západní blízkosti objektu směřuje od jihojihozápadu k severovýchodu liniová deprese – příkop o hloubce cca 0,5–1,5 m a šířce cca 2 m (obr. 10: *liniový příkop*).

Objekt 2

V druhém případě se rovněž jedná o terénní val o výšce cca 1,8–2,5 m, o délce 85 m a s orientací jihozápad–severovýchod. Objekt je zhruba ve dvou třetinách (při pohledu od jihozápadního konce) přerušen tokem Šebestěnického potoka (obr. 10: *Telecí*).

Objekt 3

V posledním případě se jedná o krátký terénní val se strmými svahy o dochované výšce mezi 2 a 3 m a délce cca 35 m a opět s orientací zhruba jihozápad–severovýchod (obr. 10: *Brodecký*).

Ve všech třech výše jmenovaných případech se jedná o výrazné terénní reliktů v mírně zvlněné krajině bez výrazných elevací přírodního původu.

6. ANALÝZA TERÉNNÍCH RELIKTŮ A KLASIFIKACE JEJICH ÚČELU

Ztotožnění identifikovaných terénních reliktních s rybníčními díly ve sledovaném území bylo provedeno na základě prací M. Skřivánka (2002) a A. Ryšána (1953). Využito bylo rovněž svědectví pomístních názvů, případně názvů tratí uvedených ve Stablním katastru. Při využívání svědectví názvů tratí v uvedeném dokumentu je třeba zohlednit proces iradiace, kdy specifický pomístní název s přesnou lokalizací byl užít k označení celých traťových úseků a skutečné umístění jména se tak mohlo i výrazně lišit (Olivová-Nezbedová 1995, 342). Identifikace reliktních je následující (s uvedením pořadových čísel užitých v předchozí kapitole):

Tab. 1. Identifikované objekty antropogenního původu v katastrech obcí Zbýšov a Šebestěnice

Katastrální území	Pořadové číslo	Historický název rybníku
Zbýšov	1	Nový
	2	Malý komárovský (Netruba)
	3	Velký komárovský (Návesín)
	4	Střevíček
	5	boční hráz Zbýšovského rybníka
Šebestěnice	1	Velký Vosenický
	2	Telecí
	3	Brodecký

Nyní k funkční identifikaci jednotlivých terénních stop podrobněji.

6.1. Zbýšov

Objekt 1 – Nový

Prostorová identifikace daného terénního útvaru umožnila tento reliktní spojit s hrází zaniklého rybníka Nový (Ryšán 1953, 3; Skřivánek 2002, 45). Liniová deprese v jihovýchodním sousedství hráze je zřejmě dosud funkční obvodní strouhou rybníka Nový, situovaného výše po toku potoka Klejnárky v katastrálním území obce Čejkovice (obr. 16). Obvodní strouha byla budována pro snížení případných škod způsobovaných povodněmi (Hurt 1960a, 150; Mokřý 1935, 27). Vodní přítok nebyl u těchto průtočných rybníků příznivý ani pro zdárný chov ryb, způsoboval zakalení vodních mas bahnem a ničil vodní potravu (tamtéž). Zánik rybníku se uvádí okolo roku 1800.⁶

Dataci mostu přes obvodní strouhu lze obtížně určit, zřejmě se však jedná o dílo pokročilého novověku, snad z 19. století, maximálně 1. poloviny 20. století, úplně nelze vyloučit již i období 18. století.

Objekt 2 – Malý komárovský

V tomto případě se jedná patrně o hráz rybníka Malého komárovského (Ryšán 2002, 3; Skřivánek 2002, 45). Císařský otisk Stablního katastru uvádí v daném prostoru pomístní název Netruba. Pokud by byla naše interpretace správná, jednalo by se tedy o rybník bez výpustní roury (k názvům rybníků souvisejících s výpustní rourou např. Kálalová 1986, 105).

Objekt 3 – Velký komárovský

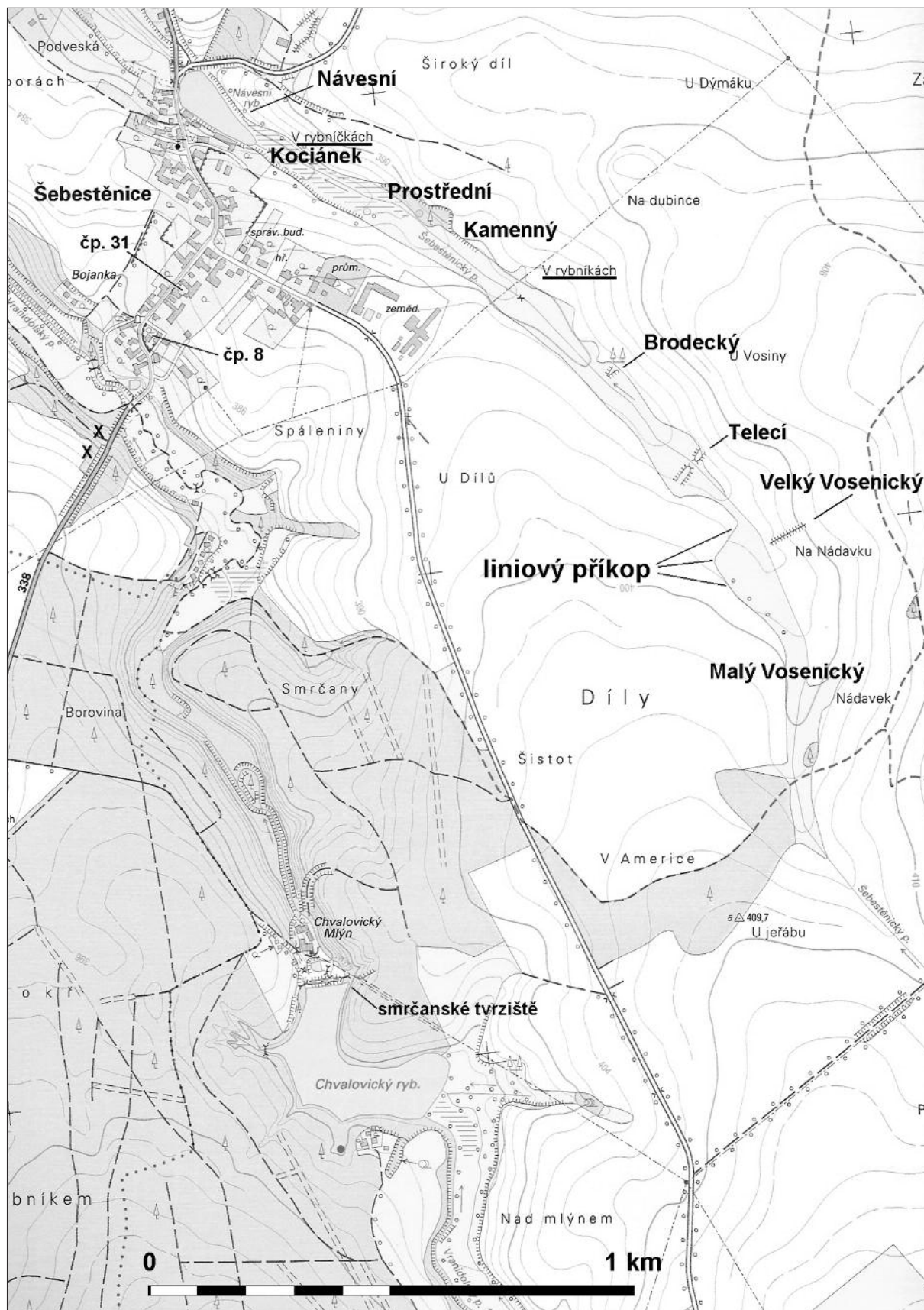
V tomto případě se patrně jedná o pozůstatek hráze Velkého komárovského rybníka (Ryšán 2002, 3; Skřivánek 2002, 45). Pomístní jméno zobrazené v daném prostoru na mapě Stablního katastru (Navesín, tedy snad Návesín?) by teoreticky mohlo poukazovat na souvislost situování díla do návesního prostoru zaniklé osady Komárov, jejíž existence je v katastru obce Zbýšova skutečně doložena.⁷ Lokalizace obce, stejně jako doba jejího zániku však nejsou dosud uspokojivě vyřešeny; uvádí se období třicetileté války, spolehlivé indicie k přesnějšímu časovému určení však nejsou k dispozici.⁸ Dosavadní díla zmiňují nemožnost přesné lokalizace obce,⁹ popřípadě nesprávně umísťují tuto obec do prostoru obce Smrčany si-

⁶ Bez dalšího určení pramenů – viz rukopisné poznámky K. Cibulky uložené v městském muzeu a knihovně v Čáslavi.

⁷ Zde je však terén močalovitý a pro osídlení by mohly být maximálně využity prostory ve vyšších polohách (přílehlé terasy potoka Klejnárky). Otázkou také je, zda je reálné umístění obce v poměrně nedaleké vzdálenosti od Zbýšova.

⁸ Příloha vyhlášky obce Zbýšov č. 2/2006; rukopisné poznámky K. Cibulky – uloženo v městském muzeu a knihovně v Čáslavi.

⁹ Příloha č. 1 Regulativy a limity využití území. Příloha vyhlášky obce Zbýšov č. 2/2006.

Obr. 10. Výřez ze základní mapy, list 13-43-06 (stav k roku 2003), zobrazující pozůstatky rybníků ve východní části katastru obce Šebestěnice. Čp. 8, 31 – lokalizace usedlostí, kde došlo v 1. polovině 20. století k propadům terénu; X – lokalizace pozůstatků dolování (dle Novák 1947–1948, 135–136)

tuované na katastru Kluckých Chvalovic. Tato obec přitom zanikla již v pozdním středověku.¹⁰ V některých případech se dokonce poukazuje na situování obce v blízkosti rybníka Nového, vypuštěného prý kolem roku 1800. Zde v blízkosti současné silnice u objektu kříže měly být v recentním období vykopány základy stavení.¹¹ Terénní průzkum v daném prostoru bohužel nepříspěl k řešení lokalizace zaniklé obce Komárov, nicméně poukázal na dosud opomíjené indicie – názvy v tomto prostoru situovaných rybníčních děl. Jedna z možných interpretací pomístního názvu zachyceného na mapě Stabilního katastru navíc naznačuje, že obec se mohla nacházet po severním nebo jižním břehu Velkého komárovského rybníku, popřípadě v prostoru mezi Malým a Velkým komárovským rybníkem.

Terénní relikty v této části katastru Zbýšova poukazují také patrně na dochovaný zadní, bezpečnostní splav, využívaný pro ochranu rybníku při vysokém stavu vody (*obr. 8: zadní splav; Andreska 1997, 79; Hurt 1960a, 167*).

Recentní porušení hráze rybníka v důsledku stavby současné silnice č. 33834 je zachyceno již ve starších nepublikovaných pracích (*obr. 8:3*). Tyto dokumenty současně dosvědčují odlišné vedení komunikačních tras v tomto prostoru v období, kdy byl rybník Velký komárovský v provozu; tehdy vedla úvozová cesta od Kluckých Chvalovic přímo na Čejkovice, v opačném směru se jedná o trasu v pokračování současné silnice z Čejkovic ve směru, ve kterém se napojuje na současnou silnici z Chlumu do Zbýšova (*obr. 8:2*).¹²

Objekt 4 – Velký zbýšovský rybník

Pohled na mapu Stabilního katastru dokládá, že v minulosti (nebo alespoň v 1. polovině 19. století) byl rozsah Zbýšovského rybníka výrazně větší, než je tomu dnes (*Frajer 2008, 81–82*). V kontextu analýzy mapy Stabilního katastru lze terénní relikty situované na severním okraji interpretovat jako boční hráz Zbýšovského rybníku. Výskyt více hrází u jednoho rybníku je pro rybníkářství českých zemí (a nejen pro ně) typický; rybníky se běžně vyznačovaly dvěma, třemi hrázemi – tedy disponovaly kromě hlavní hráze také bočními, postranními hrázemi (*Hurt 1960a, 162; Káralová 1986, 105*). Primární funkcí bočních hrází byla především prevence zaplavení sousedních pozemků (*Hurt 1960a, 162*). Otázkou zůstává, jak byla v této části rybníka dříve voda udržována, pomyslet můžeme patrně na pozdější terénní úpravy – snad elevaci terénu, využívaného dnes jako chatová osada a camp, nebo snad na odstranění dalších částí nízkých bočních hrází.

Objekt 5 – Střevíček

Mapa Stabilního katastru současně spolehlivě potvrzuje identifikaci zjištěného terénního reliktu jako hráze zaniklého rybníku Střevíček. Pojmenování rybníku souvisí zřejmě s jeho pandánem v podobě jména výše položeného rybníku Punčoška. Názvy poukazují patrně na tvary obou rybníčních nádrží (analogie uvádí např. *Káralová 1986, 107*).

6.2. Šebestěnice

V případě terénních reliktních zjištěných na katastru obce Šebestěnice umožňuje jejich identifikaci se zde zaniklými rybníky svědectví Josefského katastru.¹³ Ten dokládá v tomto lučním pásmu pět rybníčních nádrží. Jejich relikty zobrazuje ještě jak mapa Stabilního katastru, tak pozdější katastrální mapy (*obr. 5; 6; 7*). Existenci těchto reliktních v terénu ještě v 60.–70. letech 20. století potvrzují také svědectví pamětníků.¹⁴ K jejich částečnému rozvezení a devastaci především na levém břehu Šebestěnického potoka došlo právě

¹⁰ Mylná identifikace je založena na evidentně nesprávných informacích J. Schallera, který do prostoru obce Smrčany klade „...Komarow ehemalige Stadt, davon noch heut zu Tage wenige Spuren zwischen Zbeischow, Schebestenitz und Chwalowitz anzutreffen sind; jetzt ist an deren Stelle ein Teich daselbst angebracht...“ – *Schaller 1787, 83*. Tuto nesprávnou identifikaci po něm převzali i další autoři (*Sedláček 1868, 563*). Obec Smrčany se patrně nacházela podle pomístních názvů zachycených v Josefském katastru (Národní archiv, fond Josefský katastr, sign. 1916) a Stabilním katastru (Ústřední archiv zeměměřičství a katastru, fond Stabilní katastr, císařský otisk, sign. 3183) někde ve východním nebo jižní sousedství dochovaného smrčanského tvrziště – viz *obr. 10: Smrčanské tvrziště*. Průzkum terénu nepřinesl v tomto směru žádné pozitivní výsledky.

¹¹ Rukopisné poznámky K. Cibulky, str. 3 a list bez číslování – uloženo v Městském muzeu a knihovně v Čáslavi. K lokalizaci rybníka Nového viz *obr. 8: Nový*.

¹² Rukopisné poznámky K. Cibulky – uloženo v Městském muzeu a knihovně v Čáslavi.

¹³ Národní archiv, fond Josefský katastr, sign. 2043.

¹⁴ Informace od p. V. Zikmundy, Šebestěnice.

Obr. 11. Pohled na zbytky hráze rybníka Velkého Vosenického u Šebestěnic od severozápadu (2007)

Obr. 12. Pohled na hráz zaniklého Velkého komárovského rybníka od východu, ze současné silnice 33834 Klucké Chvalovice–Zbýšov (2007)

Obr. 13. Pohled na strženou propust Velkého komárovského rybníka. Pohled z vnitřku zaniklého rybníka, od východu (2007)

Obr. 14. Pohled na hráz Malého komárovského rybníka od severu (2007)

Obr. 15. Pohled na strženou propust Malého komárovského rybníka od východu (2007)

v této době. Podle svědectví pamětníků plnily tyto pozůstatky rybníků v krajině ochrannou funkci především prostřednictvím zadržování vody zvláště v jarních měsících.

Podle komparace pozůstatků pěti rybníků zobrazených na mapách 19.–20. století se svědectvím Josefského katastru tak lze dovodit, že v terénu se dosud dochovaly zbytky hrází rybníků Velkého Vosenického, Telecího a Brodeckého.

Nelze vyloučit, že liniový příkop situovaný západně od rybníka Velkého Vosenického může být stará nefunkční obvodní strouha, kudy byla v případě povodní sváděna přebytečná voda. Může se současně jednat také o nové meliorační zanesení, mělká hloubka příkopu především v jeho jižní části však může poukazovat na delší dobu, po kterou již není objekt používán a navíc charakter objektu nesvědčí příliš pro meliorační zásahy prováděné ve 20. století.¹⁵

Výskyt rybníků v uvedeném prostoru dokládá také Pamětní kniha obce Šebestěnice, která dokládá v uvedeném prostoru sedm rybníků (Kocián, Prostřední, Kamenný, Brodecký, Telecí, Vosinský a Malý Vosinský). Dle autora pamětní knihy se mimo výše uvedené rybníky nacházely v polní trati V Rybníčkách další dva malé rybníčky.¹⁶

Soustředění několika nádrží za sebou může poukazovat na hospodárné zacházení s vodními zdroji – podobné postupy jsou doloženy mimo jiné pro období 16. století, pro které bylo charakteristické sušší klima a nedostatek srážek (Hurt 1960a, 133,152 – toto klima bylo provázáno stejnými jevy, jaké sledujeme v současnosti – častými a nenadálými prudkými vodními přívaly) a dostatek vody pro rybníční hos-

¹⁵ Pro tyto zásahy je charakteristická pravidelnost a přímé směřování linií. Typické jsou také podpovrchové úpravy (drenáže), které v terénu nejsou na první pohled patrné.

¹⁶ Pamětní kniha obce Šebestěnice, str. 22, uloženo na Obecním úřadu v Šebestěnicích.

pořadí bylo nezbytné zajišťovat rozmanitými technickými postupy; jedním z nich bylo řazení několika nádrží za sebou (Hurt 1960a, 143–145)

Zarážející je u pozůstatku rybníku Velkého Vosenického u Šebestěnic velká strmost hráze – výška hrází byla důležitá především v oblasti chudých na přírodní zdroje vody – taková situace je na Moravě doložena v historickém období např. na Vysočině (Hurt 1960a, 159–160). Strmější hráze jsou charakteristické spíše pro technologie užívané do poloviny 16. století (Míka 1960, 19), v tomto případě však tuto skutečnost nelze využít pro dataci zkoumané vodní stavby.

Někteří autoři poukazují na možnou souvislost výskytu rybníků při Šebestěnickém potoce s doloženou raně novověkou důlní činností na katastru obce (Skřivánek 2002, 47).

Tato činnost – dolování na stříbro – je zde doložena pro poslední čtvrtinu 16. století (Barviř 1903; 186) a je lokalizována zvláště do jižní části intravilánu obce, kde docházelo v areálech hospodářských a obytných budov ve 30. letech 20. století dokonce k hlubokým propadům terénu (Novák 1947–1948, 135–136). Další důlní činnost (dosud povrchovým průzkumem nelokalizovaná) patrně probíhala v lesním pásmu v jižní části intravilánu (Kratochvíl 1923, 64–65; Novák 1947–1948, 135–136; k problematice též Starý – Šanderová – Tomášek 2004; Tomášek – Starý 2004).

Soustavy retenčních nádrží u areálů středověkých a raně novověkých důlních revírů jsou skutečně dokládány prostřednictvím písemných a kartografických pramenů a archeologických povrchových průzkumů (Hejhal – Hrubý – Malý 2006, 261). Voda byla navíc pro potřeby mechanických úprav rudy a pohon složitějších zařízení včetně rudních mlýnů pravděpodobně, alespoň jak o tom svědčí dílo J. Agricoly, přiváděna uměle (o. c.; Ježek – Hummel 1933, 202, 204, 206, 208, 213, 298, 300–302, 317, 320, 335–339). Vznik důmyslné soustavy retenčních nádrží na Slavkovsku je např. doložen již pro počátek 16. století (Majer 1999, 88, 94; též Zárybnický 1987, 237) – také zde však byla voda k hornickým dílům při-

Obr. 16. Obvodní strouha rybníka Nového. Pohled od východu (2007)

Obr. 17. Historický most přes obvodní strouhu rybníka Nového. Pohled od jihu (2007)

váděna uměle, přímo ve sledované oblasti byla vybudována důmyslná soustava retenčních nádrží mezi Červenými Janovicemi a Kutnou Horou (Majer 1999, 118). Podobné příklady jsou doloženy také z dalších míst České republiky (Rous 2003, 52).

Důlní činnost v Šebestenicích je lokalizována do jižní části vsi a přilehlé části extravilánu (obr. 10: čp. 8, čp. 31, X). Případnou souvislost rybníků v Šebestenicích s pozůstatky dolování je za současného stavu výzkumu obtížné prokázat (podrobněji viz Frajer 2008, 85).

7. JEDNOTLIVÁ OBDOBÍ ZÁNIKU SLEDOVANÝCH RYBNÍČNÍCH DĚL

Jediný systematický seznam rybníků vyskytující se v písemných pramenech, je obsažen ve spisech Tereziánského katastru panství Krchleby.¹⁷ Uvedený pramen zmiňuje následující rybníky identifikované povrchovým průzkumem:

Tab. 2. Soupis rybníků ve spisech Tereziánského katastru panství Krchleby

Pořadové číslo v pramenu	Název
10	kotzian
11	Mitlerer
12	Steinerer
13	brodetzky
14	hálber teycht
15	großerer wossynsky
16	Kleiner wossynsky
17	Großer zbeischower
18	brett Mühl
19	Netržeby
20	Strżewiczek

V tomto přehledu tedy již nefigurují rybníky Velký komárovský a Malý komárovský. Interpretace historických textových a mapových podkladů je však i v tomto případě, jako v mnoha jiných, nejednoznačná. První vojenské mapování z let 1764–1768 zobrazuje kromě všech sledovaných rybníků v oblasti také tyto dva (viz obr. 3). Josefský katastr přitom tyto rybníky, stejně jako soupis rybníků z roku 1786, již neuvádí.¹⁸ Buď by tedy zanikly v uvedeném krátkém období mezi léty 1768 a 1786, anebo s jejich existencí z nejrůznějších důvodů autoři 1. vojenského mapování počítali (např. dočasným vypuštěním v době vytvoření tohoto mapového díla), byť tyto nádrže mohly být již v této době zaniklé a jejich existence mohla být indikována v uvedené době pouze výskytem hrází a dalších terénních pozůstatků těchto rybníčních zařízení. V ostatních případech souhlasí kartografické zobrazení rybníků na uvedeném mapovém podkladu s výše zmíněnými informacemi Tereziánského katastru.

Období rozsáhlého rušení rybníků v českých zemích spadá do přelomu 18. a 19. století (Mikan 1947, 95; Zeman 1957, 85; Vorel 2005, 79; Frajer 2008, 69–70). Zánik rybníku Nového se uvádí okolo roku 1800.¹⁹

Důvody vedoucí v českých zemích k zániku rybníčních nádrží na přelomu 18. a 19. století byly různé. Mezi hlavní však především patřil nedostatek píče zapříčiněný malým rozsahem lučních porostů (Šmelhaus 1964, 187). Také další regionální sondy dokládají zánik rybníků v souvislosti s intenzifikací dobového zemědělství a se vzrůstající poptávkou po hovězím a skopovém mase (Nenadál 2003, 28). Mezi důvody vedoucí k rušení rybníků se dále uvádí rostoucí poptávka po zemědělské půdě a rozmach obilnářské a živočišné produkce, spojený s přechodem na střídavý hospodářský systém a intenzifikaci chovu dobytka a ovcí (Frajer 2008, 69–70). Zánik rybníků a další změny v poměru jednotlivých zemědělských kultur však souvisely také s přestavbou celého zemědělského systému, s nahrazováním trojhonné soustavy intenzivnějším způsobem hospodaření na dominikální půdě (Míka 1960, 196).

Prvním předpokládaným obdobím zániku rybníků ve sledované oblasti je tedy pobělohorské období, kde vzhledem k nesrovnalostem mezi svědectvím jednotlivých písemných pramenů nejsme schopni blíže určit zánik dvou rybníčních nádrží. K zániku těchto rybníků však bezpečně došlo v období po roce 1620 a před rokem 1786.

¹⁷ Národní archiv, fond Tereziánský katastr, sign. 941.

¹⁸ Tento pramen uvádí 10 rybníčních nádrží u Zbýšova – pokud je interpretace těchto dat správná, jedná se podle srovnání s mapami Stabliniho katastru a na základě srovnání příslušnosti okolních obcí k panství Sedlec (Novák 1999) o následující nádrže: na katastru Zbýšova Velký zbýšovský rybník, Pilský rybník, Punčoška, Střevíček, na katastru Krchlebské Lhoty návesní rybník a Netřeba, v Čejkovicích rybník Mokeř a v katastru Chlumu rybníček v intravilánu a Mlejnský rybník pod zříceninami hradu. Soupis rybníků je uložen v Národním archivu – fond ČG – PUBL, sign. 23.

¹⁹ Bez dalšího určení pramenů – viz rukopisné poznámky K. Cibulky uložené v městském muzeu a knihovně v Čáslavi.

Druhým, v tomto směru významnějším obdobím, je přelom 18. a 19. století, respektive období mezi sepsáním Josefského katastru (1786) a rokem vyhotovení map Stabilního katastru pro sledované obce (1838). Jak již bylo řešeno výše, analogický vývoj, spočívající v rozsáhlém rušení rybníčních nádrží, sledujeme pro toto období i v mnoha dalších oblastech českých zemí.

8. ZÁVĚR

Předkládaná terénní zjištění poukazují na výrazný rozsah zachovaných terénních reliktních rybníčního hospodářství v současné krajině. Tento rozsah je dobře ilustrován na příkladu regionální sondy vývoje dvou katastrů na okraji Českomoravské vrchoviny, v regionu, který se v žádném případě neřadí mezi typické rybníkářské oblasti. Význam budování vodních nádrží pro oblast Časlavska v historickém období dokládají starší historické sondy (*Skřivánek 2002*). Je zřejmé, že vzhledem k rozsáhlým změnám kulturní krajiny v České republice v posledních letech je neméně důležitá dokumentace fyzických pozůstatků zaniklých vodních nádrží přímo v krajině. Tato terénní měření by v ideálním případě měla být doplněna o detailní analýzu všech dostupných historických pramenů, aby bylo možné pozůstatky rybníčních nádrží spolehlivě klasifikovat na základě období jejich vzniku a zániku a funkce v příslušné rybníční síti.

PRAMENY

Městské muzeum a knihovna Čáslav:

Ryšán, A. 1953: Vlastivědný obrázek Zbýšova a okolí. Pracováno pro potřebu zbýšovských zotavoven. Vydal okresní národní výbor, IV. referát v Čáslavi.

Cibulka, K. s. d.: Rukopisné poznámky.

Obecní úřad Šebestěnice:

Pamětní kniha obce Šebestěnice. Založena 1. dubna 1950.

Národní archiv:

fond Tereziánský katastr

– sign. 941.

fond ČG – PUBL

– sign. 23 (soupis rybníků).

fond Josefský katastr

– sign. 1916 (Klucké Chvalovice),

– sign. 2043 (Zbýšov, Šebestěnice).

Ústřední archiv zeměměřičtví a katastru:

fond Stabilní katastr, císařský otisk

– sign. 9203 (Zbýšov, 1838),

– sign. 3183 (Klucké Chvalovice, 1838),

– sign. 7706 (Šebestěnice, 1838).

Zdroje na internetu:

Příloha vyhlášky obce Zbýšov č. 2/2006: Příloha č. 1 Regulativy a limity využití území (http://www.zbysovvechach.cz/prilohy2_06.htm).

Ryšán, A. – Vergner, I.: Obec Zbýšov. Z historie obce (<http://zbysovvechach.cz/historie.htm>).

LITERATURA

Andreska, J. 1987: Rybářství a jeho tradice. Praha.

Andreska, J. 1997: Lesk a sláva českého rybářství. Pacov.

Aston, M. 1988: Medieval Fish, Fisheries and Fishponds in England. Oxford.

- Barviř, J. L. 1903:* Přehledné zprávy o některých našich místech zlato- a stříbronosných z poslední čtvrti 16. století, 2. O krajině mezi Německým Brodem a Jihlavou, Hornické a hutnické listy 4, 184–186.
- Berka, R. 1985:* Vodňanská rybářská minulost a přítomnost. Vodňany.
- Černý, V. 1929:* Hospodářské instrukce: Přehled zemědělských dějin v době patrimoniálního velkostatku v XV.–XIX. století. Praha.
- Dykyjová, D. 2000:* Třeboňsko. Příroda a člověk v krajině pětileté růže. Třeboň.
- Fröhlich, J. 2007:* Zaniklé švaberské a schwarzenberské hospodářské objekty, Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 43, 24–31.
- Frajer, J. 2008:* Vývoj vodního hospodářství na Čáslavsku se zaměřením na rybníkářství. Rkp. diplomové práce. Přírodovědecká fakulta Univerzity Palackého v Olomouci. Olomouc.
- Hejhal, P. – Hrubý, P. – Malý, K. 2006:* Doklady rudních mlýnů ze středověké důlní aglomerace Staré Hory u Jihlavy, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 19, 259–288.
- Hurt, J. 1960a:* Dějiny rybníkářství na Moravě a ve Slezsku. 1. díl. Ostrava.
- Hurt, J. 1960b:* Dějiny rybníkářství na Moravě a ve Slezsku. 2. díl. Ostrava.
- Ježek, B. – Hummel, J. 1933:* Jiřího Agricoly Dvanáct knih o hornictví a hutnictví. Praha.
- Kálalová, D. 1986:* Názvy jihočeských rybníků. In: F. Cuřín a kol., Jazyk. Nářečí, místní jména, slangy. Jihočeská vlastivěda. Řada A. České Budějovice, 101–108.
- Kolka, M. 2003:* Vývoj rybníční soustavy na bezděžském panství do roku 1554, *Bezděz* 12, 51–76.
- Kratochvíl, J. J. 1923:* Příspěvek k topografii a dějinám dolování v jihovýchodní části Čech. Knihovna Státního geologického ústavu Československé republiky. Svazek 7. Praha.
- Kučová, V. 1995:* Třeboňské rybníkářské dědictví a Seznam světového dědictví UNESCO, *Zprávy památkové péče* 65, 467–472.
- Majer, J. 1999:* Rudné hornictví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha.
- Mezera, A. 1979:* Tvorba a ochrana krajiny. Praha.
- Míka, A. 1953:* Feudální velkostatek v jižních Čechách (XIV.–XVII. stol.), *Sborník historický* 1, 122–213.
- Míka, A. 1955:* Slavná minulost českého rybníkářství. Praha.
- Míka, A. 1960:* Nástin vývoje zemědělské výroby v českých zemích v epoše feudalismu. Praha.
- Mikan, J. 1947:* Královehradecké vodní hospodářství, *Časopis Společnosti přátel starožitností* 55, 85–96.
- Moravec, J. 1999:* Zbyslavská plůžina. Letecké snímkování historické krajiny, *Kutnohorský rok* 1999, 24–33.
- Mokrý, T. 1935:* Hospodářství rybníční. Brno.
- Nenadál, S. 2003:* Rybníkářství na Žďársku. Žďár nad Sázavou.
- Novák, J. 1947–1948:* Rudné bohatství jihozápadní části Čáslavska, *Podoubraví* 16, 115–118, 135–136.
- Novák, P. 1999:* Vývoj struktury pozemkové držby a zemědělské „velkovýroby“ na okrese Kutná Hora, *Kutnohorský rok* 1999, 24–33.
- Novotný, J. 1927:* Jihočeské rybníky se zřetelem ke všem rybníkům v Čechách. České Budějovice.
- Olivová-Nezbedová, L. 1995:* Zaniklé osady v Čechách a pomístní jména. In: L. Olivová-Nezbedová – M. Knappová – J. Malenínská – J. Matúšová, *Pomístní jména v Čechách. O čem vypovídají jména polí, luk, lesů, hor, vod a cest.* Praha, 333–350.
- Ottův slovník 1906:* Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí, díl 24. Praha.
- Rous, P. 2003:* Stříbrnorudné hornictví na Havlíčkobrodsku od 13. do 17. století, *Archeologia technica* 15, 49–58.
- Royal Commission on Historical Monuments 1975:* An inventory of the historical monuments in the County of Northampton. London.
- Sedláček, A. 1868:* Zaniklé osady v okolí Čáslavském, *Památky archeologické* 7, 561–564.
- Sedláček, A. 1936:* Hrady, zámky a tvrze království Českého. Díl dvanáctý, Čáslavsko. Praha.
- Schaller, J. 1787:* Topographie des Königreichs Böhmen. T. 6. Czaaslauer Kreis. Prag–Wien.
- Skřivánek, M. 2002:* Rybníky v okolí Čáslavi. Kutná Hora.
- Starý, J. – Šanderová, J. – Tomášek, M. 2004:* Povrchový průzkum pozůstatků montánní činnosti v bývalém politickém okrese Čáslav: zpráva o stavu výzkumu, *Kutnohorský rok* 7, 46–51.
- Šmelhaus, V. 1964:* Vývoj rybníčního hospodářství na Bydžovsku, *Vědecké práce zemědělského muzea* 1964, 95–242.
- Šusta, V. 1931:* Význam jihočeského rybníkářství, jeho vznik a vývoj. Přednášky z extensí Československé Akademie Zemědělské. Praha.
- Šusta, J. 1936:* Rybníkářství třeboňské po stránce historické a hospodářské. Třeboň.
- Šusta, J. 1995:* Pět století rybníčního hospodářství v Třeboni: příspěvek k dějinám chovu ryb se zvláštním zřetelem na přítomnost. Třeboň.

- Tomášek, M. – Starý, J. 2004: Čáslav – pozůstatky montánní činnosti. Zpráva o stavu výzkumu, Kutnohorsko 7, 41–45.
- Vorel, P. 2005: Základy historické regionalistiky: metodika výzkumu a interpretace pramenných zdrojů místních a regionálních dějin v českých zemích. Pardubice.
- Zahradník, J. 2002: Královodvorská vodní soustava, *Minulost Berounska* 5, 146–172.
- Zárybnický, M. 1987: K montánně archeologickému výzkumu úpraven na cínovou rudu v Horním Slavkově 1980–1985, *Archeologia technica* 4, 236–245.
- Zeman, A. 1957: Plzeňské rybníkářství v XV. až XIX. století, *Časopis Společnosti přátel starožitností* 65, 8–18, 77–86.

CHANGES IN THE LANDSCAPE IN THE LATE MIDDLE AGES AND EARLY MODERN TIMES IN THE SOUTHERN VICINITY OF ČÁSLAV *Fish farming in Zbýšov and Šebestěnice*

Research on the history of fish farming has got a long tradition in Czech historiography, however, in recent decades for the first time, there have been several studies and investigations oriented at the understanding of the impact of fish farming on the shaping of Bohemian landscape and in particular on the identification and recording of terrain relics of fishery works with the help of archaeological field survey. For such a case study, an area south of the town of Čáslav was chosen – namely two cadastral areas – of the villages of Zbýšov and Šebestěnice.

In the cadastral area of Zbýšov, a dam of a former fishpond with an outlet ditch for the removal of superfluous flood-water was identified. Close to this structure, dams of two more defunct fishponds can be found. Their names are linked to a village that was located in their neighbourhood and perished during the Thirty Years War. Next to one of the features, a safety floodgate for the removal of superfluous flood-water remained preserved.

An interesting finding is the evidence of more dams by one reservoir – up to the present day a non-functional side dam of a fishpond remained preserved in the investigated area, whose surface is nowadays smaller than it used to be. In the cadastral area of the village, one more defunct pond is documented.

In the cadastral area of Šebestovice, torsos of three dams of defunct ponds are documented, although originally there were even 5. In one case, an old non-functional circumferential ditch could bear evidence of one more such feature.

The concentration of several reservoirs in a row can be related to thrifty treatment of water resources – similar procedures are known, among others, also from the 16th century, for which a drier climate and lack of precipitation were typical. Some authors point to the possible connection between the existence of ponds on the Šebestovický brook and the proven early modern mining activity in the cadastral area of the village. Under the contemporary circumstances, this assumption can, however, only hardly be confirmed.

The origin of the mentioned reservoirs can be probably dated to the 16th century, while some of the reservoirs, evidenced by archaeological investigations, could have perished already in the period of the Thirty Years' War. The other ponds declined at the turn of the 18th and 19th centuries. Their downfall can probably be related, similarly as in other regions of the Czech lands, to the intensification of agricultural practices at that time. The results of the investigation point to the fact that further regional insights aiming at the registration of remnants of medieval and early modern fish farming structures in the Czech lands are necessary, with regard to the intensive devastation of archaeological monuments at the present time.